

**БАРҚАРОР ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ
ТИЗИМИДА ДУАЛ ТАЪЛИМНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИМКОНИЯТ ВА
ИСТИҚБОЛЛАРИ
(GIZ халқаро лойиҳаси доирасида)**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10529878>

Саидов Мухаммад Али Ҳакимович,
иқтисод фанлари доктори,

Тошкент давлат аграр университети Агроиқтисодиёт кафедраси
профессори

3167707@gmail.com

Абдувасиков Абдуазиз Абдулазизович,
иқтисодиёт фанлари номзоди, профессор,

Тошкент давлат аграр университети Халқаро ҳамкорлик, трансформация
ва стратегик ривожланиш бўйича проректор

a.abduvasikov@tdau.uz

Саидова Дилдора Нурматовна,

иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат аграр университети
Агроиқтисодиёт кафедраси мудири.

dsaidova@rambler.ru

***Аннотация.** Ўзбекистонда олий таълим тизимидаги ислохотлар нафақат тизим мазмунини, балки унинг тузилишини ҳам тубдан ўзгартирди. Шу билан бирга, бугунги кунда олий таълим тизимида мавжуд имкониятлар ҳар доим ҳам битирувчилар ва меҳнат бозори эҳтиёжларига жавоб бермайди. Дуал/кооператив олий таълимнинг мазмуни ўрганилиб, уни жорий этишининг имкониятлари ва республикада муваффақиятли амалга оширишга тўсқинлик қилаётган хатарлар кўриб чиқилган.*

Калит сўзлар: дуал/кооператив таълим, инновацион иқтисодий ўсиш, меҳнат бозори.

**ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ДУАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В
УСТОЙЧИВОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ
(в рамках международного проекта GIZ)**

Саидов Мухаммад Али Ҳакимович, Саидова Дилдора Нурматовна,
Ташкентский государственный аграрный университет
Саидов Мухаммад Али Ҳакимович

3167707@gmail.com

*доктор экономических наук, профессор кафедры «Агроэкономика»,
Ташкентский государственный аграрный университет*

Саидова Дилдора Нурматовна

dsaidova@rambler.ru

*кандидат экономических наук, доцент кафедры «Агроэкономика»,
Ташкентский государственный аграрный университет.*

Аннотация: Реформы высшего образования Узбекистана в корне изменили не только содержание системы, но и ее структуру. Наряду с этим, имеющиеся на сегодня возможности в системе высшего образования не всегда удовлетворяют потребности выпускников и рынка рабочей силы. Изучено содержание дуального высшего образования, рассмотрены возможности реализации и потенциальные риски, препятствующие успешному внедрению его в республике.

Ключевые слова: дуальное/кооперативное образование, инновационный экономический рост, рынок рабочей силы.

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTING DUAL EDUCATION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

(within the framework of the international project GIZ)

***Saidov Muhammad Ali Khakimovich, Saidova Dildora Nurmatovna,
Tashkent State Agrarian University***

Saidov Muhammad Ali Khakimovich

3167707@gmail.com

*Doctor of Economics, Professor of the Department of Agroecconomics, Tashkent
State Agrarian University*

Saidova Dildora Nurmatovna

dsaidova@rambler.ru

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Agroecconomics, Tashkent State Agrarian University.*

ABSTRACT: The reforms of higher education in Uzbekistan radically changed not only the content of the system, but also its structure. Along with this, the opportunities available today in the higher education system do not always meet the needs of graduates and the labor market. The content of dual higher education is

studied, the possibilities of implementation and potential risks that prevent its successful implementation in the republic are considered.

Key words: *dual education, innovative economic growth, labor market.*

Жаҳон ҳамжамиятининг рақамли иқтисодиёт ва билимга асосланган иқтисодиёт тамойилларининг жадал ривожланиши, давлат олдида доимий ўзгариб турадиган меҳнат бозорини қондиришга қодир кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш бўйича бир қатор муҳим вазифаларни қўяди. Таълимга, ёшларнинг касбий маҳоратини оширишга йўналтирилган сармоя “демографик дивиденд” деб аталмиш даромад келтиради ва мамлакат иқтисодий ўсишига хизмат қилади. Мутахассисларнинг фикрича, демографик дивиденднинг самараси мамлакатнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий институтлари ва сиёсати орқали ёшларга имкон яратганида меҳнатга лаёқатли аҳолининг нисбатан анча тез ўсиши ва шу орқали ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириши, ўсиш потенциалини рўёбга чиқариши мумкин [1].

Бу масала ҳозирги вақтда алоҳида аҳамиятга эга. ЮНЕСКО маълумотларига кўра, сўнгги 20 йилда дунёда олий таълим билан қамров даражаси 2000 йилдаги 18 фоиздан 2020 йилда 40 фоизга, Марказий Осиёда эса 22 фоиздан 35 фоизга ошган. Ўзбекистонда бу борада муайян ишлар амалга оширилди. Олий таълим билан қамров 2018 йилдаги 9 фоиздан 2023 йилда 39 фоизга ошди, олий таълим муассасалари сони 2018 йилдаги 84 тадан 2023 йилда 210 тага етди. Уларга қабул 3,5 бараварга ортди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида “Янги Ўзбекистон тараққиётининг ягона тўғри йўли – таълим сифатини ошириш”, деб таъкидлади [2]. 2023 йил мамлакатимизда “Инсонга эътибор ва сифатли таълим” йили деб эълон қилинди. Бу, шубҳасиз, мамлакатимиз кун тартибидаги долзарб масалалардан биридир. Зеро, бунинг замирида Ўзбекистонни ривожланган давлатлар қаторига олиб чиқишга қодир юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш масаласи ётади.

Ўзбекистонда 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган ёшлар сони 9,6 миллион кишини ташкил этади. Ёшлар ўртасидаги расмий ишсизлик қарийб 800 минг кишини ташкил этади, бу умумий ишсизлик даражасидан 1,5 баробар кўпдир. Рўйхатга олинмаган ишсизлар сони бундан ҳам кўп. Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида мутахассислар тайёрлаш меҳнат бозори талабларига жавоб бермайди. Республика битирувчиларининг атиги 26,2 фоизи ўз мутахассислиги бўйича ишлайди.

Ўзбекистон дунёнинг бошқа давлатлари қатори юқори қўшимча қийматга эга ривожланган иқтисодиётни яратишга интиломда. Аҳоли жон бошига ялпи

ички маҳсулот ҳажмини 2026-йилда 2800 АҚШ долларига, 2030-йилда эса 4000 долларга етказиш, “ўртача даромади юқори бўлган давлатлар” қаторига кириш вазифаси кўйилган .

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 8-октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-5847-сон Фармонида тизимли ислохотлар йўналишидаги муҳим вазифалар Ўзбекистон Республикасида халқаро тажрибага асосланиб, олий таълим мазмунини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, меҳнат бозорида ўз ўрнини топа оладиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш, ижтимоий соҳаларни барқарор ривожлантиришга муносиб ҳисса қўшиш, олий таълимнинг илғор стандартларини жорий этиш, хусусан, ўқув дастурлари назарий билим олишга қаратилган таълимдан амалий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган таълим тизимига босқичма-босқич ўтиш белгиланган [3] .

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги УП-5847-сонли "Ўзбекистон Республикасининг олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги фармонида, Ўзбекистон Республикасида олий таълимни тизимли ислоҳ қилиш йўналишидаги муҳим вазифалар қаторида, қуйидагилар белгиланди:

- халқаро тажрибага асосланган ҳолда, олий таълимнинг илғор стандартларини жорий этиш, хусусан, ўқув дастурлари назарий билимларни олишга қаратилган таълимдан, амалий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган таълим тизимига босқичма -босқич ўтиш;

- олий таълим мазмунини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, меҳнат бозорида ўз ўрнини топа оладиган, юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш, ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларининг барқарор ривожланишига муносиб ҳисса қўшиш;

- таълимнинг илмий-тадқиқот институтлари ва ишлаб чиқариш корхоналари билан ўзаро манфаатли ҳамкорлигини йўлга қўйиш;

Бугунги кунга қадар олий таълим тизими олдида юқори малакали кадрлар тайёрлаш борасида, ҳал қилиниши талаб бўлган бир қатор долзарб муаммолар ва камчиликлар қолмоқда (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги УП-5847-сонли фармонига 1-илова), шу жумладан:

- амалдаги малака талаблари, ўқув режалари ва дастурларининг мазмуни битирувчилар ўртасида амалий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган эмас;

- кадрлар буюртмачилари ва олий таълим муассасалари ҳамкорлигида кадрлар тайёрлаш самарали йўлга қўйилмаган, олий таълимни мазмунини шакиллантиришда иш билан таъминловчиларнинг иштироки етарлича эмас.

- ўқувчиларнинг танқидий фикрлаши, мустақил ахборот кидириш ва таҳлил қилиш кўникмалари шаклланмаган;

- ишлаб чиқариш корхоналарида амалий машғулотлар самарали ташкил этилмаган, ўқитилаётганган мутахассисларнинг малака даражаси меҳнат бозорининг замонавий талабларига жавоб бермайди;

- инновацион фаолият ва тадқиқотлар натижаларини амалиётга кенг жорий этиш, илмий ишланмаларни тижоратлаштириш, иқтидорли ёшларни тадқиқот ишларига жалб этиш самарадорлиги етарли эмас, таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг кучли интеграцияси таъминланмаган.

Ўзбекистонда олий таълим (кооператив олий таълим) соҳасидаги ҳамкорликка тизимли ёндашув ҳали ҳам сустривожланган, яъни ўқув дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда олий таълим муассасалари (бундан буён матнда ОТМ) ва компаниялар ўртасидаги ҳамкорлик. Бундан ташқари, бундай кооператив олий таълимни (бундан буён матнда - КОТ) аниқлаш ва тартибга солиш учун тегишли ҳуқуқий асос йуқ.

Айнан шу сабабли, Германия Федератив Республикаси ҳукумати Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлигини қўллаб-қувватлашда ихтиёрини билдирди ва сиёсат, бизнес ва таълимнинг тегишли субъектларига, «бир стол атрофида» Ўзбекистон Республикаси олий таълимнинг сифати ва долзарбийлигини таъминлайдиган, энг муҳими, меҳнат бозори эҳтиёжлари билан олий таълим тизимлари ўртасидаги тафовутни бартараф этадиган КОТ нинг миллий моделини ишлаб чиқиш имкониятини бериш хошишини билдирди.

Ушбу ҳукуматлараро келишув асосида, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, "Марказий Осиёда профессионал таълим" (PECA) минтақавий лойиҳа вакили сифатида, 2020 йил июн ойида, миллий ишчи гуруҳи ташкил қилди (бундан буён матнда МИГ). МИГнинг мақсади, Ўзбекистоннинг амалдаги меъёрий-ҳуқуқий базасини ҳисобга олган ҳолда, КОТнинг миллий концепциясини ишлаб чиқиш бўлиб қолди. Гуруҳ таркибига Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, иккита ҳамкор университет (Бухоро муҳандислик-технология институти ва Тошкент аграр университети) ва бизнес -жамиятлар мутахассислари кирди. PECA лойиҳаси, ўзининг пудратчиси ICON-INSTITUT GmbH билан биргаликда, деярли 11 ой давомида МИГни иш жараёнларини ташкил қилишда маслаҳат берди ва қўллаб-қувватлади. Бундан

ташқари, ICON-INSTITUT GmbH дан бир гуруҳ маслаҳатчи-кураторлар, МИГ аъзоларини малакасини ошириш бўйича тегишли чора-тадбирлар орқали техник ва услубий ёрдам кўрсатдилар.

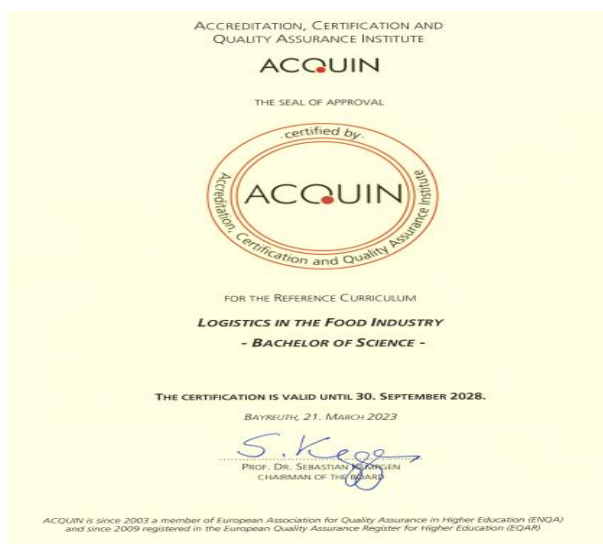
Кооператив таълим, икки тарафлама (Duales Studium ёки Дуал таълим) таълимнинг синоними сифатида, таълим олиш шаклларида бири бўлиб, талабаларга зарур билим, кўникма ва малакаларни олишга қаратилган, уларнинг назарий қисми таълим ташкилоти базасида амалга оширилади, амалий қисми эса талабанинг иш жойида амалга оширилади. Дуал таълимни ташкил этиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади (Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида" ги Қонунининг 15 ва 17-моддалари №ЗРУ-637 23 сентябр 2020й.).

Тошкент давлат аграр университети Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH ва ICON Institut GmbH билан ҳамкорликда “Марказий Осиёда профессионал таълим - озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш секторида тизимли ёндашувларга кўмаклашиш (инглизча PECA)” номли халқаро лойиҳани амалга оширишда иштирок этиб келмоқда. Мазкур лойиҳа ҳамкор мамлакатларга (Ўзбекистон республикаси, Қозоғистон Республикаси, Қирғизистон Республикаси, Тожикистон Республикаси) озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш сектори соҳасида профессионал таълимни ислоҳ қилишга кўмаклашишни мақсад қилиб қўйган. Лойиҳа университетнинг “Агроиктисодиёт” кафедраси базасида бакалавриятнинг 60411700-Логистика (озиқ-овқат ишлаб чиқаришида) йўналишига кооператив дастурни жорий этишга йўналтирилган. Бу умумий кредитлар (ECTS) ҳажми 240 бўлган 4-йиллик (8 семестр) дастур бўлиб, ОТМдаги назарий таълимни доимий равишда компаниялардаги амалиёт босқичи билан уйғунлаштириб борадиган, ҳам замонавий, ҳам амалиётга йўналтирилган таълим бериш билан ажралиб туради. Мазкур таълим олиш шакли олий таълим муассасасидаги таълим олиш жараёнини компания ва ташкилотларда амалиёт ўташ чоғида олинадиган тажриба билан уйғунлаштиради. У олий таълим муассасалари ва иш берувчилар-тадбиркорлар (тижорат ва нотижорат ташкилотлар, корхоналар, давлат ёки хусусий хизматлар) ўртасидаги тизимлаштирилган ҳамкорликка асосланади. Олий таълим ва иш ўрнида таълим олишни уйғунлаштириш академик кўникмаларни ҳам. Касбий кўникмаларни ҳам шакллантиришга йўналтирилган. Шу сабабли ўқув аудиторияларида олинган академик назарий билимлар иш ўрнида шакллантирилган тажриба билан тўлдирилади. Шу тарзда, назарий билимлар самараси реал ҳаётий вазиятларда синаб кўрилади ва аксинча.

ДКОТнинг асосий тамойили – бу ОТМда назарий билимлар олиш ва бу билимларни амалиётда, иш ўрнида қўллаш орасидаги узлуксиз циклни

таъминлашдир.. Бундай цикл ДКОТга назария ва амалиёт орасида синергияни таъмин-лаш имконини беради. Бу талабаларга ўз касбий шаклланишининг дастлабки даврлариданок мураккаб вазифаларни зиммасига олиш ва муваффақиятли карьера куришга ёрдам беради. ДКОТ талабаларга кенг қамровли амалий тажриба билан бирга академик малака олиш имкониниятини яратади. Бу институционал, миллий ва халқаро даражада таклиф этилаётган олий таълимни мукаммаллаштириш учун қўшимча ва зарурий ўқиш шакли саналади. Бу дастурда университетдаги назарий ўқиш босқичлари ва компаниядаги амалий босқичларнинг замонавий, амалиётга йўналтирилган ўқитиш билан доимий алмашинувида тавсифланади. Ишчи гуруҳ томонидан мазкур дуал таълим дастурининг моҳияти ва зарурлиги асосланди, унга қабул қилишнинг мезонлари ва ўқитишнинг натижалари ишлаб чиқилди, таълим дастури таркиби шакллантирилди. Таълим бериш ва ўқитишнинг методлари, параметрлари, баҳолаш асосланиши ва мезонлари ишлаб чиқилди. Ўқув ресурслари банки яратилди ва талабани қўллаб-қувватлаш мезонлари шакллантирилди. Ҳар бир семестр 60 кредит (ECTS) , 4 ўқув йили учун 240 кредит (ECTS) дан иборат фан модуллари яратилди.

“Логистика (Озиқ-овқат ишлаб чиқаришида)” дуал таълимнинг бакалаврият дастурига 2023 йил 14 мартда Европанинг Аккредитация, сертификация ва сифат таъминоти институти 2028 йил 30 сентябрь муддатигача амал қилувчи халқаро сертификатни тақдим этди.

ACQUIN
Akkréditierung, Zertifizierung und Qualitätsicherung
Institut

Экспертная оценка и рекомендации по сертификации¹
Профессиональное образование и обучение в Центральной Азии (PECA)
Германское общество по международному сотрудничеству (GIZ)
Логистика в пищевом производстве (B.Sc.)
(Фрагменты отчета)

Общая информация

1	Вуз	Казанский национальный аграрный университет (КНАУ); Казанский государственный педагогический университет (КГПУ); Хузандский политехнический институт (ХПИ); Ташкентский государственный аграрный университет (ТГАУ)
2	Название учебной программы	Логистика в пищевом производстве
3	Уровень образования	Бакалавриат (B.Sc.)
4	Начало и завершение	Начало с 2023 г.
5	Факультет/факультеты	
6	Срок обучения (семестры)	8
7	Количество кредитов ECTS	240
8	Количество учебных мест	Бюджет определено
9	Количество студентов, обучающихся в настоящее время	0
10	Среднее количество выпускников в год	Бюджет определено
11	Целевые группы	Выпускники общего среднего и среднего профессионального образования
12	Требования к кандидатам	• Формальный доступ для выпускников общего среднего и среднего профессионального образования, определенный соответствующими национальными законодательствами • Доступ к материалам определяется совместно университетом и компаниями-партнерами в части формальных квалификаций, а также дополнительных навыков, опыта и личных качеств
13	Форма обучения	Онлайн
14	Плата за обучение	Бюджет определено

Дата отчета: 14 марта 2023 года

¹ Anal. Assessment Report and Certificate Recommendation Professional Education & Training in Central Asia (PECA). German Agency for International Cooperation (GIZ). Logistics in the Food Industry (B.Sc.)

Дуал/кооператив олий таълим бакалаврият даражасида академик малакани таъминлаб, талабаларга кенг амалий тажриба орттириш имконини беради. У таълим муассасаларидаги мавжуд ўқув дастурларини алмаштирмасдан, балки институционал, миллий ва халқаро даражада тавсия этилган олий таълимни

такомиллаштириш учун қўшимча ва зарур ўқиш форматидир. Зарурат туғилганда улар магистратура ва докторантура йўналишида ҳам қўшма ҳамкорлик ва шартнома шартлари асосида таклиф этилиши мумкин. Дуал/кооператив олий таълим дастурлари талабаларни икки томонлама/ кооператив олий таълим стандартлари талабларига мувофиқ олий таълим муассасаси ва корхона/ташкилот негизда комплекс ўқитишни (кунлар, ҳафталар, ойлар бўйича) таъминлайди. Ушбу дастурлар манфаатдор томонларнинг таълим, ташкилий ва шартнома шартларини тизимли/мунтазам мувофиқлаштириш асосида, ўқув режаси доирасида корхона/ташкилотнинг функцияларини аниқ тақсимлаш, шу жумладан талабаларни иш жойларига жойлаштириш учун ишлаб чиқилади. Ташкилий ва ҳуқуқий нуқтаи назардан, дуал/кооператив олий таълим ижтимоий-иқтисодий тизимнинг иккита мустақил (ҳуқуқий) бирлиги: таълим муассасаси ва корхона / ташкилотнинг симбиозидир. Бундай интеграция иқтисодиётни глобаллашув ва рақамлаштириш шароитида “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясининг тамойилларига мувофиқ кадрлар тайёрлашнинг зарурий таркибий қисми ҳисобланади ва ишчи кучининг касбий малакасини таъминлашга муҳим ҳисса қўшади [6].

Ўзбекистонда дуал/кооператив олий таълимнинг босқичма-босқич жорий этилиши, бир томондан, мустақил фикрлайдиган, замонавий билим ва юксак шахсий фазилатларга эга бўлган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, иқтисодиётнинг соҳа ва тармоқлари, ижтимоий соҳани ривожлантиришга, иккинчи томондан – корхона ва ташкилотларнинг ўқув жараёнидаги роли ва иштирокини кучайтириш, битирувчиларнинг касбий ва коммуникатив кўникмаларини оширишга хизмат қилади.

Дуал/кооператив олий таълимни жорий этиш икки томонлама/кооператив олий таълимдан манфаатдор бўлган барча томонлар нуқтаи назаридан пухта баҳо беришни ва ҳаётий ёндашувни таъминлаш учун ушбу концепция доирасида дуал/кооператив олий таълим ва уни барқарор амалга ошириш бўйича кейинги ҳаракатларни шакллантириш, қонунчилик базаси қоидаларини, стратегик ва бошқарув масалаларини ишлаб чиқишни талаб қилади. Дуал/кооператив олий таълимни ташкил этишнинг вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. Дуал/кооператив олий таълимни қўллаб-қувватлашнинг ижтимоий-иқтисодий механизмларини ва корхоналар/ташкилотлар ва олий таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорлик моделларини ишлаб чиқиш;
2. Олий таълим муассасаларининг ўқув жараёнларининг корхона/ташкилотдаги меҳнат шароитлари билан боғлиқлигини таъминлаш;

3. Талабаларни меҳнатга жалб қилган ҳолда корхона/ташкilotларда ўқитишнинг амалий қисмини ва олий ўқув юртида назарий қисмини ташкил этиш;

4. Таълим дастурларини меҳнат билан биргаликда амалга ошириш орқали компетенцияларни шакллантириш;

5. Иш берувчиларнинг талаблари ва уларнинг технологик янгиликларини ҳисобга олган ҳолда таълим дастурларини тизимли равишда такомиллаштириш;

6. Битирувчиларни аттестациядан ўтказишда корхона/ташкilotларнинг иштирокини янада кенгайтириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. D.E.Bloom, J.G.Williamson. Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia. / <https://www.nber.org/papers/w6268>

2. Мирзиёев Ш.М. “Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлиси ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси”. <https://president.uz/lists/view/4057>

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 8-октябрьдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-5847-сон қарори. <https://lex.uz>

4. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни 2020-йил 23-сентябрдаги ЎРҚ-637-сон. <https://lex.uz>

5. “Касб-ҳунар таълими тизимида дуал таълимни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида ”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021-йил 29-мартдаги 163-сон қарори. <https://lex.uz>

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 5-октябрьдаги “Рақамли Ўзбекистон – 2030” ПФ-6079-сон қарори. <https://lex.uz>

7. The-Knowledge-Triangle-Re-Inventing-the-Future. (2013). Editors Pia Lappalainen, Aalto University Markku Markkula, Aalto University <https://digitaldublin.files.wordpress.com/2013/05/markku-markkula-parallel-1-the-knowledge-triangle-re-inventing-the-future.pdf>

8. Gerhard Bosch, Das duale System der Berufsausbildung in Deutschland, Notes du Cerfa, n 143, Ifri, Juli 2018. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ndc_143_g_bosch_duales_system_berufsausbildung_juli_2018.pdf

9. <http://www.stat.uz>

10. Саидов М.Х. Экономика, инвестиции и маркетинг высшего образования Т.: Молия, 2002

11. Л.В.Перегудов, М.Х.Саидов Менеджмент и экономика высшего образования. Т.: Молия, 2001.
12. Саидов М.Х., Саидова Д.Н. Развитие высших учебных заведений-гарантия прогресса общества и повышения конкурентоспособности национальной экономики. Журнал Вестник науки и образования, 2020, №3 (81).